

Nr 44.

Ankom till riksdagens kansli den 25 maj 1944 kl. 3 em.

Utlåtande i anledning av väckta motioner angående utredning av frågan om rätt för sinnessjuka eller sinnesslöa att i särskilda fall efter verkställd sterilisering ingå äktenskap.

Första lagutskottet har i ett sammanhang behandlat de inom riksdagens andra kammare väckta, till lagutskott hänvisade motionerna nr 162 av herr *Hedlund* i Östersund och fru *Västberg* samt nr 216 av herr *Hoppe m. fl.*

I motionen II: 162 hemställes, att riksdagen måtte i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla om utredning angående rätt för sinnessjuka och sinnesslöa att i särskilda fall efter verkställd sterilisering ingå äktenskap ävensom framläggande för riksdagen av de förslag, vartill utredningen kan för-
anleda.

I motionen II: 216 föreslås, att riksdagen måtte anhålla, att Kungl. Maj:t ville låta utreda frågan om rätt för relativt högtstående sinnesslöa att under vissa förhållanden och efter särskild prövning ingå äktenskap.

Beträffande de skäl som legat till grund för motionärernas yrkanden får utskottet, i den mån redogörelse därför ej lämnas här nedan, hänvisa till motionerna.

I 2 kap. 5 § giftermålsbalken stadgas, att den som är sinnessjuk eller sinnesslö ej må träda i äktenskap. Detta äktenskapshinder är, i motsats till vissa andra i lagen upptagna hinder mot äktenskap, indispensabelt. För den sinnessjuka och sinnesslöe finns överhuvud taget ingen möjlighet att ingå äktenskap. Är anledning antaga att trolövad är sinnessjuk eller sinnesslö, eller har trolövad varit sinnessjuk inom de tre sista åren, skall han på grund av stadgandet i 3 kap. 2 § 4 mom. giftermålsbalken med läkarintyg styrka, att sinnessjukdom eller sinnesslöhet icke kan hos honom påvisas. Enligt kungl. stadgan den 19 september 1929 angående sinnessjukvården i riket 37 § 7), 105 och 116 §§, 124 § 8) samt 126, 131 och 133 §§ skall om varje sinnessjuk eller sinnesslö, vare sig han åtnjuter vård på anstalt eller ej, anmälan göras hos prästen i den församling, där den sinnessjuka eller sinnesslöe är kyrkobokförd och enligt kungl. förordningen den 3 december 1915 angående kyrkoböckers förande, reglerna till församlingsboken, kol. 2, skall anteckning om förhållandet göras i sagda bok. Är sålunda i kyrkoböckerna antecknat, att trolövad är sinnessjuk eller

Bihang till riksdagens protokoll 1944. 9 saml. 1 avd. Nr 44.

sinnesslö eller har prästen eljest skälig anledning antaga att så är förhållandet må lysning icke meddelas, med mindre den trolovade med läkarbetyg styrker att sinnessjukdom eller sinnesslöhet icke kan hos honom påvisas.

Har äktenskap ingåtts i strid mot bestämmelserna i 2 kap. 5 § kan äktenskapet återgå i enlighet med stadgandena i 10 kap. 2 §. Till återgång kan dömas på yrkande såväl av make som vid vigseln var sinnessjuk eller sinnesslö som av andra maken. För anhängiggörande av sådan talan är i båda fallen viss preskriptionstid stadgad.

Om ena maken är sinnessjuk och sjukdomen under äktenskapet fortfarande tre år utan att skälig förhoppning finnes om den sjukes varaktiga återställande till hälsan, har andra maken jämlikt 11 kap. 13 § rätt att vinna äktenskapsskillnad.

Ingående av äktenskap med person, som till följd av sinnessjukdom, tillfällig sinnesförvirring eller annan sådan orsak ej äger rättslig handlingsförmåga straffas enligt 17 kap. 2 § strafflagen med straffarbete i högst fyra år eller fängelse. Sådant brott må icke åtalas, där ej för brottet blivit dömt till återgång av äktenskapet.

Beträffande förarbetena till bestämmelsen i 2 kap. 5 § giftermålsbalken må här nämnas följande.

Lagberedningen framhöll i sina motiv (Förslag till revision av giftermålsbalken och vissa delar av ärvdabalken) att det enligt tidigare gällande svensk rätt varit otvivelaktigt att den, som saknade förmågan att sluta avtal över huvud, icke heller ägde ingå äktenskap. Sinnessjukdom, som berövade en person rättslig handlingsförmåga, utgjorde alltså även äktenskapshinder. Sinnessjukdom kunde emellertid, såsom medicinska fakulteten i Uppsala i avgivet utlåtande framhållit, enligt nutida vetenskaplig åskådning icke alltid anses innebära civilrättslig inkapacitet. Det vore därför nödigt, med avseende på sinnessjukdomens rashygieniska betydelse och den äktenskapsinkompetens den även från andra synpunkter medförde, att sjukdomen såsom sådan komme att utgöra äktenskapshinder. Detsamma borde gälla om de tillstånd av hämmad psykisk utveckling, vilkas högsta grad betecknades som idioti, och vilka varken enligt vetenskapligt eller allmänt språkbruk innefattades under sinnessjukdom men lämpligen kunde betecknas som sinnesslöhet. Förhandenvarande sinnessjukdom och sinnesslöhet hade i enlighet härmed upptagits bland äktenskapshindren jämväl för de undantagsfall då den sjuke eller sinnesslöe icke måste anses sakna rättslig handlingsförmåga. Redan genomgången sinnessjukdom vore icke äktenskapshinder men den som varit sinnessjuk inom de tre sista åren skulle förete intyg om sin frihet från sådan sjukdom för att lysning skulle få meddelas. Sinnessjukdom utgjorde enligt svenskt psykiatriskt språkbruk en pågående sjuklig process i hjärnan; varjehanda lindrigare psykoser fölle icke därunder. Sinnesslöhet betecknade sådana grader av utvecklingshämning,

vilka låge under en utvecklingsnivå, som motsvarade den normalt vid straffmyndighetsåldern, 15 år, föreliggande. Dit hörde idioti och högre grader av imbecillitet men däremot icke sådana lägre grader av imbecillitet, vilka stode på gränsen till den svaga begåvningen utan abnorm karaktär. Till sinnessjukdom eller sinnesslöhet hörde i nu ifrågavarande hänseende icke sådana mera partiella själsdefekter som etisk imbecillitet, sexuell perversitet, dipsomani och dylikt.

Beträffande frågan huruvida ifrågavarande äktenskapshinder borde vara dispensabelt eller indispensabelt uttalade lagberedningen följande.

Enligt den danska texten skall Konungen eller den han bemyndigar kunna, efter retslægeraadets hörande, tillåta en sinnessjuk att ingå äktenskap, när under hänsyn till sjukdomens art och dess ringa fara för efterkommandes hälsa samt den sjukes förmåga att bedöma äktenskapets betydelse är försvarligt att sådant äktenskap ingås. De svenska och norska förslagen upptaga däremot sinnessjukdom såsom ett indispensabelt äktenskapshinder.

I det norska förslaget är denna ståndpunkt en nödvändig följd därav att, enligt rättsuppfattningen i Norge, den som inför lagen är att betrakta såsom sinnessjuk även anses sakna rättslig handlingsförmåga. Med den svenska rättspsykiatriska åskådningen att sinnessjukdom eller sinnesslöhet ej ovillkorligen utesluter avtalskapacitet vore åter en möjlighet till dispens ej oförenlig, och fakulteten har jämväl föreslagit att ifrågavarande äktenskapshinder skulle bli dispensabla. Fakultetens yttrande giver dock vid handen att dispensmöjlighet förordats med tanke närmast på de psykopatologiska tillstånd, vilka fakulteten sammanfattat under benämningen svårare själslyten eller sedliga defekter. Att dessa tillstånd, liksom förutgången sinnessjukdom, icke kunde uppställas såsom äktenskapshinder med mindre möjlighet att erhålla dispens lämnades öppen, synes även beredningen ovedersägligt. Och då å andra sidan förhandenvarande sinnessjukdom och sinnesslöhet icke med nödvändighet måste utgöra indispensabla hinder, kunde, därest såsom hinder mot äktenskap upptoges sinnessjukdom och därmed besläktade tillstånd i den utsträckning som av fakulteten förordats, ur lagteknisk synpunkt vara väl försvarligt att för samtliga fall gäves en enhetlig bestämmelse om tillgång till dispens. När däremot, såsom enligt beredningens förslag, äktenskapsförbudet skall gälla allenast förhandenvarande sinnessjukdom och sinnesslöhet, synes det lämpligen böra bli ovillkorligt.

Det är väl sant att, såsom fakulteten påpekat, sinnessjukdom kan tagas i mer eller mindre omfattande bemärkelse och att under sinnessjukdom i vidsträcktare mening torde kunna inbegripas former av psykisk rubbning, exempelvis de av fakulteten nämnda partiella själsdefekterna, vilka det vore allt för hårt att hänföra till de ovillkorliga äktenskapshindren. Ett indispensabelt förbud synes ej kunna upprätthållas utanför det område, som av fakulteten betecknas med egentlig sinnessjukdom och för vilket även en benämning sådan som uppenbar eller tydlig sinnessjukdom blivit ifrågasatt. Det torde emellertid redan utan ett sådant inskränkande predikat, som ej lämpligen lär kunna i lagtexten brukas, av grunderna för beredningens förslag i nu förevarande del och vid en jämförelse med bestämmelserna i 5 kap. 2 § och 3 § 1 samt 6 kap. 13 § klart framgå att sin-

nessjukdom i förslaget tages i den trängre meningen, i nära anslutning till menige mans föreställningssätt, för vilket det lär vara helt främmande, att giftermål skulle under några förhållanden vara den sinnessjuka till-låtet. Vid överläggningar inom den norska läkarekåren rörande äktenskaps-lagstiftningen har framhållits att, när sinnessjukdom förordades såsom ovillkorligt äktenskapshinder, det förutsattes, bland annat, att sådan sjuk-dom ej ansåges föreligga vid varjehanda lindriga psykoser och att fullstän-digt tillfrisknande ansåges hava ägt rum även om en viss defekt, ett visst lättare svaghetstillstånd kvarstode efter sjukdomen. De åsikter om för-handnvaron av sinnessjukdom, vilka sålunda från norsk sida uttalats, lära, efter vad beredningen inhämtat, allmänt omfattas även av svenska psykiatrici.

Man har emellertid ock anmärkt, hurusom vetenskapen synes hysa en viss benägenhet att giva begreppet sinnessjukdom en allt vidare omfattning och att försiktigheten därför bjöde att genom en dispensregel trygga sig mot de alltför stränga följder, till vilka vid en ändrad teoretisk uppfattning om begreppets innebörd ett äktenskapsförbud för den sinnessjuka kunde leda. Den omständigheten att uppfattningen av begreppet sinnessjukdom framdeles möjligen kan komma att undergå ändring synes dock icke inne-fatta tillräcklig anledning att upptaga en regel, som icke påkallas av den nuvarande uppfattningen därav. Snarare är det av vikt att lagen icke giver anledning därtill att en sålunda ändrad uppfattning inlägger i lagens ord en annan mening än med dem avsetts. Och ur denna synpunkt torde en regel om dispens ej vara att förorda. Den omständighet, att hindret är gjort ovillkorligt, lär vid lagbudets tillämpning innebära en kraftig er-inran att lagen avser blott de fall, då enligt hävdvunnet åskådningssätt och allmänt vedertaget språkbruk sinnessjukdom är för handen och då förty äktenskap med den sjuka icke rimligen bör under några förhållan-den få ingås.

Vad särskilt sinnesslöhet angår, synes dispens redan av den grund icke böra ifrågakomma, att de fall, då sinnesslöheten icke är förbunden med civilrättslig inkapacitet, äro ytterligt sällsynta. Vissa svenska psykiatriker torde till och med vara av den åsikt att den sinnesslöe städse är civilrätts-ligt inkapabel.

Enligt 1 § lagen den 23 maj 1941 om sterilisering må sterilisering äga rum vid eugenisk, social eller medicinsk indikation, där den som avses med ingreppet lämnat sitt samtycke därtill. Eugenisk indikation föreligger, då någon med skäl kan antagas komma att genom arvsanlag på avkom-lingar överföra sinnessjukdom eller sinnesslöhet eller ock svårartad sjuk-dom eller svårt lyte av annat slag. Något krav på att den om vars sterili-sering är fråga själv lider av den sjukdom eller svaghet, som kan befaras komma att drabba hans avkomlingar, uppställs icke i detta fall. Med social indikation avses, att någon på grund av sinnessjukdom, sinnesslöhet eller annan rubbning av själsverksamheten eller ock på grund av asocialt levnadssätt prövas vara för framtiden uppenbart olämplig att handhava vårdnaden om barn. Om någon, som må steriliseras enligt lagen, på grund av rubbad själsverksamhet saknar förmåga att lämna giltigt samtycke till sådan åtgärd, må han enligt 2 § steriliseras ändå att han ej samtyckt där-

till. Lagen gör icke någon skillnad mellan varaktig och tillfällig rättsinkapacitet. Någon möjlighet att framtvunga sterilisering av en icke rättskapabel person genom användande av fysiskt våld finnes icke enligt lagen.

Enligt 10 § i den *danska* lagen om äktenskaps ingående och upplösning i dess lydelse enligt lag den 13 april 1938 gäller att den som är sinnessjuk, »aandssvag», psykopat i högre grad eller alkoholist icke må ingå äktenskap utan att justitieministeriet lämnat samtycke därtill. Sådant samtycke må endast lämnas om justitieministeriet efter inhämtande av yttrande från Retslægeraadet finner att det med hänsyn till sjukdomens beskaffenhet, den ringa faran för överförande på avkomlingar och vederbörandes förmåga att bedöma äktenskapets betydelse kan anses försvarligt att äktenskapet ingås. Såsom villkor för tillåtelsen kan uppställas, att vederbörande låter underkasta sig sterilisering i enlighet med gällande bestämmelser därom.

I motionen II: 162 framhålles att frågan om rätt för sinnessjuka och sinnesslöa att ingå äktenskap kommit i ett helt nytt läge efter tillkomsten av 1941 års steriliseringslag. Motionärerna anföra därefter vidare.

Vi stå nu inför den situationen, att en sinnessjuk eller sinnesslö icke får ingå äktenskap ens om han underkastat sig sterilisering. Åtskilliga av dessa sjuka äro emellertid relativt samvetsgranna, trofasta och samhällsdugliga personer, ehuru de naturligtvis ofta samtidigt äro korttänkta och omdömeslösa. De kunna icke så sällan försörja sig i något enkelt yrke. Detta gäller särskilt en icke så liten grupp av de sinnesslöa. Ofta fästa de sig på ett fullt normalt sätt vid en person av det motsatta könet och önska gifta sig. Någon möjlighet härtill finns likväl icke ens för det fall, att båda kontrahenterna eller endera av dem låter sterilisera sig, så att de ej kunna få några barn. På denna punkt synes en ändring av lagen böra komma till stånd. Det är grymt och meningslöst att beröva de sjuka de lyckomöjligheter, som äktenskapet även för dem kan innebära. Det ifrågasatta äktenskapshindret framstår såsom särskilt irrationellt, om man betänker, att lagstiftningen icke kunnat förhindra, att de sinnessjuka och sinnesslöa i stor omfattning sätta utomäktenskapliga barn till världen. Det synes därför böra övervägas, huruvida icke äktenskapshindret för sinnessjuka och sinnesslöa bör göras dispensabelt. Förutsättning för dispens synes böra vara icke blott att endera eller båda kontrahenterna underkastat sig sterilisering utan också att den sjuke står relativt högt och visat en god social anpassning. Lämpligast synes vara att möjlighet att bevilja dispens i dylika fall tilläggas Kungl. Maj:t, sedan yttrande i ärendet inhämtats från medicinalstyrelsen. Det kan erinras om att det enligt dansk lag finns möjlighet för Konungen eller den han bemyndigar att efter retslægeraadets hörande tillåta *sinnessjuk* att ingå äktenskap. Den ifrågasatta lagändringen torde emellertid böra föregås av utredning i vanlig ordning. Därvid bör jämväl undersökas i vad mån särskilda bestämmelser i nu förevarande fall kunna vara erforderliga i fråga om äktenskapets civilrättsliga verkningar, makarnas underhållsskyldighet mot varandra o. s. v.

Det kan tilläggas, att den föreslagna dispensmöjligheten skulle erbjuda ett lämpligt påtryckningsmedel för att få de sinnessjuka och sinnesslöa

att gå med på sterilisering. Härigenom skulle kunna vinnas en önskvärd effektivisering av steriliseringslagstiftningen.

I motionen II: 216 anföres bland annat följande.

Då äktenskapet ej minst för psykiskt efterblivna är en hjälp att hålla sig uppe i livet, torde man kunna påstå, att det är önskvärt, att relativt högt stående sinnesslöa få rätt att gifta sig. Å andra sidan måste det hävdas, att risken för att sinnesslöa få mindervärdiga barn är så stor, att ingen sinnesslö borde föda barn. Det bör ock erinras om att sinnesslöa — delvis på grund av det ovillkorliga äktenskapsförbudet — ej sällan komma in i mer eller mindre lösa utomäktenskapliga förbindelser, som bringa dem i skev ställning till sin omgivning och överhuvud taget göra livet för dem än vanskligare. Ett steg i rätt riktning borde vara att låta de bättre utrustade sinnesslöa efter prövning ingå äktenskap under förutsättning, att de före äktenskapets ingående underkastade sig sterilisering. En sådan uppmjukning av gällande bestämmelser i vår äktenskapslagstiftning skulle ha tvenne bestämda fördelar med sig: 1. livet skulle göras en smula lättare, tryggare och rikare för några av samhällets sämst ställda, 2. färre psykiskt efterblivna barn skulle sättas till världen.

Utskottet har i den ordning § 46 riksdagsordningen föreskriver begärt yttranden över motionerna från socialstyrelsen, medicinalstyrelsen och medicinska fakulteten vid universitetet i Lund. De i anledning härav från nämnda myndigheter inkomna yttrandena ha såsom bilagor fogats vid detta utlåtande (Bil. A, B och D). Vid medicinalstyrelsens yttrande har fogats ett av medlemmen av styrelsens vetenskapliga råd, professorn N. von Hofsten, avgivet särskilt yttrande (Bil. C).

Utskottet. I 2 kap. 5 § giftermålsbalken stadgas, att den som är sinnessjuk eller sinnesslö ej må ingå äktenskap. Någon möjlighet att meddela dispens från detta äktenskapshinder finnes icke. I förevarande motioner hemställas om utredning av frågan om införande i särskilda fall av möjlighet till sådan dispens. I motionen II: 162 avses dispensmöjlighet för såväl sinnessjuka som sinnesslöa under det att motionen II: 216 begränsats till de sinnesslöa.

Enligt vad som anförts i vissa över motionerna avgivna yttranden kunna sinnesslöa och sinnessjuka understundom visa en så god social anpassning att varje möjlighet för dem att ingå äktenskap icke bör vara utesluten. Särskilt bland de sinnesslöa torde finnas ett icke så litet antal personer som ha ett relativt utvecklat sjäsliv och som äro i stånd att försörja sig själva och sin familj. I ärendet har också upplysts att sinnesslöa och sinnessjuka icke sällan på ett fullt normalt sätt fästa sig vid en person av det motsatta könet. Äktenskapet skulle i dylika fall kunna innebära ett gott stöd.

Av utskottets här ovan lämnade redogörelse framgår, att såväl civilrättsliga som sociala och eugeniska skäl åberopats till stöd för ifrågavarande äktenskapshinder. Ur sistnämnda synpunkt har frågan om rätt för de sinnesslöa och sinnessjuka att ingå äktenskap kommit i ett förändrat läge

genom den under senare tid tillkomna steriliseringslagstiftningen. Jämlikt 1 § lagen den 23 maj 1941 om sterilisering må sådan åtgärd äga rum vid bland annat s. k. eugenisk indikation. Därest den sinnesslöe eller sinnessjuka är villig att underkasta sig sterilisering, bortfaller uppenbarligen varje anledning att ur eugenisk synpunkt upprätthålla äktenskapsförbudet. Beträffande personer vilka på grund av rubbad själsverksamhet sakna förmåga att lämna giltigt samtycke till sterilisering — och hit hör tydligtvis det stora flertalet sinnesslöa och sinnessjuka — gäller enligt 2 § steriliseringslagen att de må steriliseras ändå att de icke samtyckt till åtgärden. Någon möjlighet att framtvunga en steriliseringsoperation mot vederbörandes vilja finnes emellertid icke. Denna omständighet har utan tvivel medfört att sterilisering i många fall icke kunnat komma till stånd, ehuru starka skäl för en sådan åtgärd förelegat. Med hänsyn till den nedärvningsrisk som anses föreligga är det av särskild vikt att de sinnesslöa förhindras att sätta barn till världen. Krav på en utvidgning av steriliseringsmöjligheterna ha också framförts vid skilda tillfällen, senast genom motioner (I: 183 och II: 200) vid 1943 års riksdag. Genom den nu ifrågasatta lagändringen skulle man kunna vinna att åtskilliga sinnesslöa och sinnessjuka komme att underkasta sig en steriliseringsoperation, vilken eljest icke skulle komma till stånd. Antalet utomäktenskapliga förbindelser liksom antalet barn som födas i sådana förbindelser skulle härigenom minska. Även ur dessa synpunkter tala sålunda beaktansvärda skäl för en lagändring av den i motionerna ifrågasatta innebörden.

Enligt den danska äktenskapslagstiftningen finnes, såsom ovan anförts, möjlighet för bland annat sinnessjuka och sinnesslöa att efter särskild prövning ingå äktenskap. Vad som anføres i det av professorn N. von Hofsten avgivna yttrandet ger vid handen att denna möjlighet lämnat goda resultat. Även om förhållandena i Danmark och i Sverige icke äro helt jämförliga, synas de danska erfarenheterna likväl lämna stöd för tanken att medgiva dispens från äktenskapsförbudet för åtminstone vissa lindrigt sinnesslöa.

Den av motionärerna ifrågasatta utredningen har tillstyrkts i samtliga de yttranden som avgivits över motionerna. Medicinalstyrelsen har emellertid givit uttryck åt den uppfattningen, att utredningen icke borde begränsas till de av motionärerna angivna fallen utan utvidgas till att omfatta en allmän omprövning av de sjukdomstillstånd och abnormiteter, som bära utgöra hinder för äktenskap. Styrelsen har ock, i anslutning till vad som härutinnan anförts i det av professorn N. von Hofsten avgivna yttrandet, gjort gällande, att en bättre överensstämmelse borde åvägbringas mellan äktenskapslagstiftningen å ena sidan och lagen om sterilisering å den andra.

Utskottet finner icke skäl att förorda en utredning som går utöver den av motionärerna angivna ramen. I detta sammanhang må erinras att frågan om en utvidgning av gällande bestämmelser om hinder mot äktenskap var föremål för riksdagens prövning i samband med en vid 1942 års riksdag

väckt motion (II: 24). I sitt av riksdagen godkända utlåtande, nr 51, i anledning av sagda motion anförde utskottet, under hänvisning till vissa av medicinalstyrelsen i ämnet åberopade utlåtanden, att tillräckliga skäl för en utredning om införande av ytterligare äktenskapshinder på grund av sjukdom icke syntes föreligga.

Även om frågan om möjlighet till dispens från det i 2 kap. 5 § giftermålsbalken stadgade äktenskapshindret torde ha sin största betydelse med hänsyn till de sinnesslöa, synes anledning saknas att begränsa den ifrågasatta utredningen till att avse allenast denna kategori. Vad de sinnessjuka beträffar må hänvisas till de framsteg som sedan tillkomsten av giftermålsbalken gjorts på den medicinska forskningens och terapiens liksom på ärftlighetslärans områden. Bland annat med hänsyn härtill torde de sinnessjuka icke böra undantagas från utredningen.

Medicinska fakulteten vid universitetet i Lund har framhållit, att det ligger i sakens natur att sterilisering icke i lagen bör uppställas som villkor för dispens, då anledning till sådan åtgärd kan saknas. Möjligheten för den tillståndsgivande myndigheten att i särskilda fall uppställa sterilisering som villkor bör emellertid, såsom ovan antytt, bliva föremål för särskild uppmärksamhet.

Utskottet får på grund av vad sålunda anförts hemställa,

att riksdagen i anledning av förevarande motioner, II: 162 och II: 216, ville i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla om utredning angående möjligheten till dispens i särskilda fall för sinnesslö eller sinnessjuk från förbudet att ingå äktenskap jämte vad därmed kan äga samband ävensom för riksdagen framlägga de förslag, vartill utredningen kan föranleda.

Stockholm den 25 maj 1944.

På första lagutskottets vägnar:

K. SCHLYTER.

Vid detta ärendes behandling ha närvarit
från första kammaren: herrar *Schlyter*, *Wagnsson*, *Linnér* och *Ahlkvist*, fru *Sjöström-Bengtsson* samt herrar *Ragnar Bergh**, *Lodenius* och *Lindblom*;
från andra kammaren: herrar *Lindqvist*, *Hedlund* i Östersund, *Olsson* i Mellerud, *Björling*, *Lindberg**, *Stattin**, *Skoglund* i Umeå och *Johansson* i Mysinge.

* Ej närvarande vid utlåtandets justering.

Bilaga A.

Till Riksdagens första lagutskott.

I skrivelse den 11 februari 1944 har Kungl. Maj:t anbefallt socialstyrelsen att, med anledning av framställning av riksdagens första lagutskott, till utskottet avgiva yttrande över motionerna nr 162 och 216 år 1944 i riksdagens andra kammare rörande utredning om rätt för sinnessjuka och sinnesslöa eller endast sinnesslöa att i vissa fall få ingå äktenskap. Med anledning härav får socialstyrelsen anföra följande.

Av motiven till 2 kap. 5 § giftermålsbalken framgår, att det ansetts nödvändigt ur rashygienisk synpunkt, att sinnessjukdom och sinnesslöhet utgöra äktenskapshinder. Samtidigt beaktades även den äktenskapsinkompetens, som både sinnessjukdom och sinnesslöhet medföra även ur andra synpunkter.

I båda motionerna uppställdes sterilisering som villkor för att en sinnessjuk eller sinnesslö person skall få ingå äktenskap. Men därjämte förutsätta motionärerna, att endast mera högt stående sinnessjuka och sinnesslöa, som visat en god social anpassning, böra erhålla tillstånd att ingå äktenskap.

Socialstyrelsen kan av erfarenhet vitsorda, att det finns åtskilliga sköt samma och relativt högt stående sinnessjuka och sinnesslöa, vilka känna det mycket svårt att icke kunna få gifta sig. Det förekommer ej sällan, att en sinnessjuk eller sinnesslö sedan flera år tillbaka sammanbor med en annan person och att de äro varmt fästade vid varandra. I flera fall händer det, att de ha ett eller flera barn. Under sådana omständigheter är det såväl ur samhällets som ur kontrahenternas egen synpunkt synnerligen önskvärt, att sterilisering kommer till stånd. I detta sammanhang kan icke nog kraftigt understrykas den stora betydelsen av att man med alla till buds stående medel försöker hindra, att sinnessjuka och sinnesslöa sätta barn till världen. Enligt gällande steriliseringslag kan emellertid en person icke mot sin vilja steriliseras. Enär man genom den ifrågasatta lagändringen skulle vinna, att åtskilliga sinnessjuka och sinnesslöa torde komma att underkasta sig steriliseringsoperation, vilken eljest icke skulle komma till stånd, och då därjämte humanitära skäl tala för lagändringen, får socialstyrelsen tillstyrka, att den föreslagna utredningen om rätt för sådana personer att ingå äktenskap snarast må komma till stånd.

I detta ärendes handläggning ha deltagit tf. generaldirektören Höjer, t.f. byråchefen Moureau, föredragande samt byråcheferna Bexelius och Nyström.

Stockholm den 28 februari 1944.

KARL J. HÖJER.

NILS MOUREAU.

Bilaga B.

Till Riksdagens första lagutskott.

Sedan Kungl. Maj:t den 11 februari 1944 anbefallt medicinalstyrelsen att till Utskottet avgiva yttrande över de vid årets riksdag väckta motionerna II: 162 och 216 angående utredning av frågan om rätt för sinnessjuka och sinnesslöa att under vissa förhållanden ingå äktenskap, får styrelsen till åttlydnad härav anföra.

Under de senaste åren ha från olika håll anmärkningar framförts mot gällande lagstiftning i vad den avser äktenskapshinder av medicinska skäl. Ehuru medicinalstyrelsen vill framhålla, att huvudmotiven för gällande bestämmelser om äktenskapsförbud för sinnessjuka och sinnesslöa äro att söka på det civilrättsliga och ej på det eugeniska området, finner styrelsen skäl föreligga för en närmare utredning av dessa frågor. Styrelsen vill dock starkt betona önskvärdheten av att denna utrednings uppdrag ej begränsas till de av motionärerna påtalade specialfallen utan utvidgas till att omfatta en allmän omprövning av vilka sjukdomstillstånd och abnormiteter, som böra utgöra hinder för ingående av äktenskap. Otivelaktigt har sedan tillkomsten av gällande äktenskapslag betydande framsteg gjorts på den medicinska forskningens och ärftlighetslärans områden. Genom tillkomsten av steriliseringslagen och dess allmännare tillämpning ha nya problemställningar uppstått, som ej förelegat vid tidpunkten för tillkomsten av gällande äktenskapslag. Utredningen torde även böra ägna sin uppmärksamhet åt dessa problem med syfte att åvägabringa bättre överensstämmelse mellan äktenskapslagen och steriliseringslagen.

Medicinalstyrelsen får alltså tillstyrka, att en utredning kommer till stånd enligt nu angivna riktlinjer.

I handläggningen av detta ärende hava, förutom undertecknade, deltagit medicinalrådet Björck, t. f. byråchefen Elfving, inspektören för sinnesslövården Anna-Lisa Annell samt medlemmen av styrelsens vetenskapliga råd, professorn N. von Hofsten, som avgivit särskilt här närslutet yttrande i ärendet.

Stockholm den 24 februari 1944.

J. AXEL HÖJER.

KARL LOBERG.

/ G. Timelius.

Bilaga C.

Till Kungl. Medicinalstyrelsen.

De i Andra kammaren väckta motionerna nr 162 och nr 216 ha väsentligen samma syfte. En olikhet är dock att den utredning som föreslås rörande rätt att i särskilda fall ingå äktenskap i den förstnämnda motionen avses gälla för sinnessjuka och sinnesslöa, i den sistnämnda endast för sinnesslöa. Vad som förordas är i ingendera motionen ett upphävande av nu gällande äktenskapsförbud utan endast möjlighet till dispens. I båda motionerna förutsättes dels sterilisering, dels att den sinnesslöe eller sjuke »står relativt högt och visat en god social anpassning» (cit. ur motionen nr 162). Jag skall i det följande först beröra denna fråga i vad gäller sinnesslöa.

Frågan om möjlighet till äktenskap för *sinnesslöa* har, liksom steriliseringsfrågan, en eugenisk (arvshygienisk) och en social sida. (Den rent civilrättsliga sidan av frågan anser jag mig icke ha anledning att diskutera.) Dessa synpunkter sammanfalla såtillvida att det ur båda är önskvärt att sinnesslöa icke alstra barn och att därför den barnalstring som nu förekommer i möjligaste mån bör förhindras. Enighet synes också kunna förutsättas däri att fruktsamma sinnesslöa icke böra ha möjlighet att ingå fruktsamma äktenskap. Det gällande äktenskapsförbudets uppseendeväckande ringa effektivitet kan icke vara ett skäl att öka antalet barnalstrande sinnesslöäktenskap. I motionerna förutsättes också, som redan anmärkts, sterilisering av åtminstone den ena av kontrahenterna. Ur *eugenisk* synpunkt äro äktenskap mellan steriliserade sinnesslöa och ur arvssynpunkt fullvärdiga individer, vilkas äktenskapliga fruktsamhet därigenom förhindras, synnerligen olämpliga. Däremot finnes ur denna synpunkt intet att invända mot äktenskap mellan sinnesslöa, av vilka åtminstone den ena är steriliserad. Möjlighet till sådana äktenskap skulle tvärtom genom att stimulera till sterilisering förhindra tillkomsten av åtskilliga i utomäktenskapliga förbindelser alstrade psykiskt efterblivna barn. Här måste emellertid även frågans *sociala* och i samband därmed dess etiska sida beaktas. Det är uppenbart olämpligt att lågt stående sinnesslöa, som icke kunna försörja en maka eller make, och oroliga, opålitliga och moraliskt defekta sinnesslöa, som till stor del likaledes sakna denna förmåga och för vilka ett äktenskapligt samliv även av andra skäl skulle vara socialt skadligt och etiskt stötande, äga möjlighet att ingå ofruktsamma äktenskap. Detta har ju icke heller förutsatts i motionerna.

Beträffande den kategori för vilken möjlighet till dispens från äktenskapsförbudet kan diskuteras, relativt högt stående sinnesslöa med relativt god social anpassningsförmåga, gäller det att mot varandra väga de delvis ovan antydda fördelarna och eventuellt förefintliga nackdelar. Det kan sägas att äktenskapet är en social institution, som särskilt med hänsyn till försörjningsplikten ställer sådana krav på kontrahenterna att icke heller lindrigare sinnesslöa äga förutsättningar härför. Denna synpunkt är givetvis viktig och måste under alla omständigheter beaktas såtillvida att ett strängt urval och en noggrann prövning av varje enskilt fall måste förutsättas, men den väger icke nödvändigtvis så tungt att varje möjlighet till dispens måste anses olämplig. Ehuru jag icke kan åberopa personlig och klinisk erfarenhet, är jag benägen att anse att det finnes en del sinnesslöa, vilkas barnalstring

ur eugenisk synpunkt är klart olämplig men som dock i för dem lämpad verksamhet kunna försörja sig själva och en make eller maka. Ett sterilt äktenskap bör i sådana fall kunna vara ett stöd och en hjälp till social anpassning och förhindra en del icke blott av eugeniska utan också av sociala skäl skadliga utomäktenskapliga förbindelser. Om detta är riktigt, tala sociala skäl icke mot utan *för* en med tillräckliga garantier omgärdad och försiktigt tillämpad möjlighet till dispens från äktenskapsförbudet. Denna uppfattning synes styrkas av erfarenheter från Danmark. Från den stora Kellerska sinnesslöanstalten i Brejning meddelades redan 1936 (i en artikel av G. Wad i Nord. tidskr. för sinnesslövärd) att »vi har kun gjort faa daarlige Erfaringer med steriliserede . . . Ikke faa er blevet gift og klarer sig pænt.» (I en bilaga till befolkningskommissionens betänkande angående sterilisering 1936 citerade jag detta yttrande; jag var redan då inne på denna tankegång.) En erfaren dansk sinnesslöläkare, överläkaren vid den likaledes mycket stora sinnesslöanstalten i Birkerød J. Nørvig, förklarar (i Nord. Med. Tidskr. 1938) att en lindrigt sinnesslö ung man ofta gifter sig med en liknande kvinna. »De sliter begge trofast i det, falder sjældent Samfundet økonomisk til Byrde, dels fordi de tager det Arbejde, de kan faa fat paa, selv om det er daarlige lønnet, dels fordi Fordringerne til Livet er smaa.» När, tillägger han, »det ena sinnesslöa barnet efter det andra» födes, dröjer det dock icke länge, innan misär inträder. Nørvig uttalar i fortsättningen att äktenskapslagen bör innehålla en bestämmelse om att sterilisering eventuellt kan ställas som villkor för att lindrigt sinnesslöa skola kunna få tillstånd att ingå äktenskap. På grund av sinnesslövårdens olika organisation och den noggranna övervakningen av steriliserade sinnesslöa i Danmark äro förhållandena i detta land och i Sverige icke direkt jämförliga. I princip giva dock de danska erfarenheterna otvivelaktigt stöd åt tanken att för vissa lindrigt sinnesslöa möjliggöra dispens från äktenskapsförbudet. De eugeniska skälen härför ha redan berörts. Många sinnesslöa leva obestriddligen i en mer eller mindre barnproduktiv promiskuitet och kunna ej förmås till sterilisering. Det skulle vara en obestriddlig vinst ur eugenisk synpunkt (och även ur social; synpunkterna sammanfalla till stor del), om en del av dem, innan de letts in på denna asociala livsföring, genom utsikten till ett äktenskap kunde förmås till sterilisering. Andra leva i mera stadigvarande utomäktenskapliga förbindelser och få till avsevärd del psykiskt undermåliga barn. Framför allt i de fall, då kontrahenterna önska men för närvarande ej lagligen kunna gifta sig, skulle möjligheten till äktenskap efter sterilisering säkerligen leda till steriliseringar. Naturligtvis finnas övergångsformer mellan dessa båda kategorier. Jag tror icke att man bör hysa överdrivna förhoppningar och vänta en radikal ökning av antalet önskvärda steriliseringar enbart genom skapande av en möjlighet till dispens från äktenskapsförbudet, men det kan icke bestridas att en sådan möjlighet skulle utgöra en stimulans till sterilisering, som i förening med andra åtgärder och en allmänare förståelse för steriliseringslagens syfte skulle medföra en avsevärd nedsättning av de sinnesslösas fruktsamhet.

Om möjlighet till dispens från äktenskapsförbudet skall övervägas för vissa sinnesslöa, uppstår frågan, om det bör krävas att båda kontrahenterna i ett äktenskap skola vara steriliserade. Här kommer särskilt den synpunkten i betraktande att det icke är önskvärt att ärftligt fullvärdiga personer bindas vid steriliserade och därigenom bli ofruktsamma i äktenskap. Ett begränsat antal sådana förbindelser spelar ingen större roll ur eugenisk syn-

punkt och allmän befolkningssynpunkt, men en ökning av möjligheterna härför är avgjort olämplig. Om båda kontrahenterna äro steriliserade (den ena på grund av sinnesslöhet, den andra av samma eller annan anledning), finnas inga betänkligheter av detta slag. Ett obönhörligt krav härför skulle dock innebära olägenheter. En del önskvärda sterila äktenskap skulle förhindras genom att endast den ena kontrahenten vore villig att låta sterilisera sig. Vidare finnas åtskilliga personer, som icke äro så tydligt efterblivna eller abnorma att sterilisering är klart motiverad men vilkas lämplighet att föda barn åtminstone ur eugenisk synpunkt är tvelaktig; att fruktsamma sådana personer bindas vid steriliserade är knappast olämpligt, i många fall en uppenbar fördel. Det förefaller mig således att sterilisering av båda kontrahenterna ej bör vara ett oeftergivligt villkor. Det bör dock kunna ställas i sådana fall, där detta synes påkallat. Oeftergivliga villkor äro dels att den ena kontrahenten måste vara steriliserad, dels att en steriliserad sinnesslö icke får möjlighet att ingå äktenskap med en psykiskt och ärftligt fullmålig, osteriliserad person. En självfallen följd av vad nu sagts är att en sinnesslö icke kan tänkas erhålla dispens till äktenskap överhuvud; vad som kan komma i fråga är endast tillstånd till äktenskap med en bestämd person. En gemensam ansökan av båda kontrahenterna skulle således vara erfordrerlig.

Beträffande *sinnessjuka*, som i den ena motionen (nr 162) jämföras med sinnesslöa och för vilka samma möjlighet till dispens från äktenskapsförbudet förordas, ligga förhållandena mycket olika till. Ur eugenisk synpunkt skulle möjlighet till äktenskap efter sterilisering även här kunna medföra en del nyttiga steriliseringar och således innebära vissa fördelar. Denna synpunkt har dock på grund av den lägre arvsrisken, den relativt ringa effekten av sterilisering och andra förhållanden en mera underordnad betydelse och kan icke uppväga de ogynnsamma följder som kunna förutses. Jag äger icke den psykiatriska sakkunskap som kräves för ett allsidigt bedömande av denna fråga, men det synes uppenbart att även lindrigt sinnessjuka i allmänhet äro allt annat än lämpade för äktenskapligt samliv. De olyckliga följderna i sådana äktenskap, där den ena makens sinnessjukdom utbrutit eller blivit känd efter äktenskapets ingående, synas tala ett även för lekmannen tydligt språk. Sjukdomarnas instabila eller periodvis växlande natur och den osäkra prognosen vid en förbättring innebära principiella olikheter gentemot sinnesslöheten. Övervägande skäl synas mig således tala mot lättnader i äktenskapsförbudet för sinnessjuka.

Om enligt min mening vägande skäl kunna anföras för att vissa lindrigt sinnesslöa beredas möjlighet att under ovan berörda villkor ingå äktenskap, anser jag dock icke att denna fråga bör lösas isolerad. De talrika äktenskap som nu trots gällande äktenskapsförbud ingås av sinnesslöa äro ur alla synpunkter olämpliga; det är upprörande och för rättskänslan kränkande att ett åsidosättande av lagens klara bestämmelser i betydande utsträckning opåtalat äger rum. (Undertecknad har redan i en bilaga till befolkningskommissionens betänkande angående sterilisering 1936 och även sedermera framhållit detta missförhållande.) En stor del, sannolikt den vida övervägande delen av dessa äktenskap skulle vara ur social synpunkt olämpliga även om sterilisering hade skett. (I ett i skrivelse till medicinalstyrelsen av inspektören för sinnesslövärderna dr A.-L. Annell den 15 januari 1944 berört fall hade sterilisering verkställts före äktenskapets ingående.) Det kan icke vara någon mening med att genom en lagändring bereda möjlighet för en

starkt begränsad kategori av sinnesslöa att på bestämda villkor ingå äktenskap, om sinnesslöa, vilka under inga omständigheter borde äga sådan möjlighet, allttjämt kunna ingå och i ej ringa utsträckning ingå i lagen förbjudna äktenskap. Om lagens bestämmelser skola uppmjukas, synas garantier samtidigt böra skapas för att lagen efterlevs. Sådana garantier kunna måhända ej skapas utan att i viss utsträckning läkarundersökning kräves.

Enligt min uppfattning bör frågan om möjlighet till dispens för vissa sinnesslöa från äktenskapsförbudet upptagas till behandling i samband med övervägande av en viss revision av äktenskapslagstiftningen. Vad jag här åsyftar är den påtagliga brist på överensstämmelse som finnes mellan principerna för å ena sidan äktenskapslagstiftningen, å andra sidan steriliserings- och abortlagstiftningen. Sinnessjukdom av ärftlig art utgör indikation för sterilisering och abort vare sig sjukdomen är manifest eller ej. Den princip som i detta avseende ligger till grund för dessa lagar är att en person, som kan antagas komma att lämna sinnessjukdom i arv till sina barn, ej bör ha barn (eller, om man uttrycker sig mindre kategoriskt, att det är önskvärt att han ej får barn). Äktenskapshinder föreligger däremot endast, såvida sjukdomen är manifest med mer eller mindre påtagliga symtom. Efter abort- och steriliseringslagarnas införande synes konsekvensen fordra att även i äktenskapslagen hänsyn tages till arvsrisken och att alltså en ändring till överensstämmelse med nämnda lagar sker. Om det möjligen kan diskuteras, huruvida arvsrisken ensam motiverar en sådan lagändring — vilket den enligt min uppfattning gör — så synas starka sociala skäl tala i samma riktning. Ett närmare bedömande härav måste överlämnas åt psykiatrisk sakkunskap, men det förefaller klart olämpligt att en tillfälligt och kanske blott ytligt återställd person, som med stor sannolikhet kommer att återfalla i en för ett samliv ödesdiger sinnessjukdom, skall äga rätt att ingå äktenskap. Om en lagändring göres på denna punkt, är det tänkbart att en starkt begränsad dispensrätt kan böra införas; härom vågar jag ej uttala någon bestämd uppfattning.

Jag kommer alltså till den slutsatsen att vägande skäl tala för en utredning rörande möjlighet till dispens för vissa lindrigt sinnesslöa från gällande äktenskapsförbud men att denna fråga bör övervägas i det större sammanhang som ovan berörts.

Uppsala den 22 februari 1944.

NILS von HOFSTEN.

Bilaga D.

Utdrag ur protokoll hållet hos medicinska fakulteten i Lund den 29 februari 1944.

§ 37. För medicinska fakultetens yttrande hade remitterats motionerna i andra kammaren nr 162 och nr 216 angående utredning om rätt för sinnessjuka och sinnesslöa att under vissa förhållanden få ingå äktenskap.

Fakulteten hade uppdragit åt dekanus, professor Siwe, samt professor Sjöbring att avgiva yttrande i ärendet.

Professorerna Siwe och Sjöbring ingåvo denna dag följande utlåtande:

»Med anledning av Kungl. Maj:ts remiss 11 februari 1944 av motionerna II: 162 och 216 må följande anföras.

2 kap. 5 § giftermålsbalken innebär ovillkorligt förbud för sinnessjuk eller sinnesslö att ingå äktenskap. Gränsen är emellertid flytande mellan sinnessjuk, resp. sinnesslö och själsligt frisk person. Ett gränsområde finnes där dispens från äktenskapsförbud mången gång kan te sig fullt berättigad och även vara önskvärd. Beträffande fallandesjuka finnes möjlighet till dispens.

Även eugeniska skäl torde en gång ha föranlett förbudet att ingå äktenskap. Man ville härmed sätta ett hinder för dessa personer att fortplanta sig. Den enda effektiva metoden härför är emellertid sterilisering. Och det finns all anledning att göra bestämd åtskillnad mellan de krav samhället finner sig böra uppställa för äktenskap och för fortplantning. Icke sällan kunna förhållandena vara sådana, att en person, som med hänsyn till risken för överförande på avkomman av anlaget för själslig sjukdom bör steriliseras, likväl bör tillåtas ingå äktenskap. Om möjlighet härför beredes dispensvägen, kan sterilisering uppställas som villkor för tillstånd att ingå äktenskap och sterilisering bringas till stånd i fall där personen eljest vägrat underkasta sig sådant ingrepp. Så till vida innebär dispensering ökad effektivitet för steriliseringsförfarandet. Dispens från äktenskapsförbud får å andra sidan icke utan vidare följa av sterilisering. Bärande skäl måste finnas för att äktenskap i det särskilda fallet må tillåtas, och beviljandet av dispens bör icke ske annat än efter prövning under allsidigt övervägande av olika omständigheter av betydelse och med hänsyn också till den andra parten i det ifrågasatta äktenskapet.

Det ligger i sakens natur att sterilisering icke i lagen bör uppställas som villkor för dispens, då anledning till sådan åtgärd kan saknas (t. ex. på grund av den själsliga rubbningens icke ärftliga natur). Ej heller torde det vara lämpligt att i lagen införa särskilda bestämmelser om de civilrättsliga verkningarna av äktenskap efter dispens, då möjlighet under alla förhållanden böra lämnas öppna att handla på sätt som det särskilda fallet kräver. De brister som vidlåda nuvarande lagstiftning i hithörande frågor gäller framför allt den stelhet i bestämmelserna som lägger hinder i vägen för nödigt hänsynstagande till de olika omständigheter som ha betydelse för sakens avgörande, en stelhet som nödvändigt följer redan av rådande benägenhet hos lagskrivare att i detalj föreskriva villkor och medel.

Då det i motionerna berörda ovillkorliga förbudet för sinnessjuka och sinnesslöa att ingå äktenskap måste anses innebära en påtaglig brist i lag-

stiftningen, förordas att utredning i och för nödig lagändring snarast måtte komma till stånd.»

Fakulteten beslöt att med hänsyn till ovanintagna utredning livligt tillstyrka utredning i motionernas syfte.

Som ovan.

Å tjänstens vägnar:

Gunnar Redstam.
